

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE UWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr K. SCHILDER, Kampen.

Medewerkers: Dr H. A. van Andel, Solo; Dr R. E. van Arkel, Utrecht; N. Baas, Amsterdam; Dr Henry Beets, Grand Rapids; Dr E. T. v. d. Born, Helpman (Gr.); Ir B. ter Brugge, Almelo; Dr K. J. Cremer, Kampen; Dr R. J. Dam, Kampen; Dr A. C. Drogendijk, Dordrecht; Dr D. van Dijk, Groningen; Drs D. J. Galle, Kampen; Mevr. G. Gilhuis-Smitskamp, Mijdrecht; Dr J. H. Hagenbeek, Zwolle; Dr J. van Herksen, Ermelo; A. Janse, Biggelerke; Dr P. Jasperse, Leiden; Dr G. Keizer, De Steeg; Dr B. A. Knoppers, Amsterdam; Dr E. D. Kraan, Vlaardingen; A. Kuiper, Utrecht; Dr C. Lindeboom, Amsterdam; Dr J. v. d. Linden, Zeist; Dr S. O. Los, 's-Gravenhage; Drs Joh. Luijknaar Francken, Rotterdam; Mevr. J. M. Th. Luijknaar Francken-Schreuder, Rotterdam; Dr F. C. Meijster, Rotterdam; G. Meima, Groningen; Dr A. Ringnalda, Ermelo; P. J. Risseuw, 's-Gravenhage; C. Rijnsdorp, Rotterdam; A. Schilder, 's-Gravenhage; Dr G. K. Schoep, 's-Gravenhage; Dr R. Schippers, Wanswerd; Dr J. Smelik, 's-Gravenhage; Drs H. Smilde, Groningen; Drs H. Smitskamp, 's-Gravenhage; Dr N. Streefkerk, Wollega; D. Stroo, Bussum; J. Strikwerda, Zeist; Prof. Dr C. van Til, Philadelphia, Pa.; Dr J. Thijis, Zwolle; Dr C. Veenhof, Haarlem; Dr J. Veldkamp, Hilversum; Prof. Dr D. H. Th. Vollenhoven, Amsterdam; Dr M. Vreugdenhil, Meliskerke; Dr F. de Vries, 's-Gravenhage; Dr J. de Vries, Tilburg; Dr J. D. Wielenga, Franeker; Mr J. A. de Wilde, 's-Gravenhage.

Alle stukken bestemd voor de Redactie zende men aan:
Prof. Dr K. SCHILDER, Vloedijk 101, Kampen.

Drukkers-Uitgevers:
OOSTERBAAN & LE COINTRE, Goes.
Tel. No. 58 — Postrekening No. 36000.

Abonnement: f 2.50 per halfjaar bij vooruitbetaling.
Voor 't Buitenland f 7.50 en voor Ned.-Indië f 6.— per jaar.
Advertentiën: 25 ct. per regel. — Losse nummers f 0.15.

INHOUD: Hoofdartikel: De sociale ethiek van Brunner. III. Uit de Schrift: In dit leven den eeuwigen Sabbath aangevangen... (Hebr. 4:9.) — Kerkelijk Leven: Tusschen interventie en non-interventie. III. „Rationaliseerend het mysterie naderen.” V. Jan Zwart. Over vragen van Geref. Kerkverband: „Voetius over het gezag der Synoden”. Prof. Dr J. D. Du Toit. III. C. V. V. O. — Even Parkeeren: „En pension”. — Uit de Buitenl. Kerken: Een Amerikaansche Synode in zitting. I. — Stemmen uit onze Kerken: De Voetius-interpretatie van Dr M. Bouwman. — Perschoonw. — Kerkenieuws.

HOOFDARTIKEL

De sociale ethiek van Brunner.

III.

(I. Het subject. B.)

8. Van het subject uit Brunners sociale ethiek kan echter nog meer gezegd.

Zooals we reeds zagen, bestaat, volgens hem, ons mensch-zijn uit het beeld Gods, dit beeld Gods op zijn beurt uit onze verantwoordelijkheid, en is deze verantwoordelijkheid weer identiek met den stand, dien wij tegenover God innemen¹⁾, namelijk dat wij enerzijds door Hem in liefde aangesproken worden en aldus in het Woord Gods zijn, en aan den anderen kant op grond hiervan Hem in liefde antwoorden.

Door de zonde zijn wij echter uit onzen rechten stand tegenover God uitgevallen. Onze verantwoordelijkheid werkt verkeerd. Wij scheuren ons van Hem los, en nemen daardoor ook een verkeerde houding in tegenover onzen naaste. En wij weten dit ook van onszelf in ons geweten. Want het geweten is eigenlijk niets anders dan de mensch zelf, die in het centrum van zijn bestaan voelt, dat het met zijn verantwoordelijkheid niet in orde is en tot bewustzijn komt van een wet, die voor hem een verloren mogelijkheid geworden is.²⁾

Doch nu is dit het wonder, dat datzelfde Woord, waarin wij geschapen werden en waaruit wij uitvielen, tot ons terugkeert. Nu niet als Scheppingswoord, maar als roep tot terugkeer, als belofte van redding en vervulling, als een Woord, dat de straf voor ons opheft en ons verlossing bereiden wil.³⁾ Het komt thans ook tot ons als mensch, in de gestalte van Jezus Christus.⁴⁾ God spreekt ons weer van zeer nabij, als mensch, aan in liefde. Hij verzekert ons, dat Hij ons uit genade weer in den rechten stand tegenover Zichzelf wil plaatsen. En wanneer wij nu dit Woord gelooven of daarop ja zeggen, voltrekt zich de omkeer⁵⁾. Door het geloof komt de verzoening tot stand. Wij vinden onze oorspronkelijke plaats tegenover en bij God terug⁶⁾. Terwijl wij boete en berouw toonen, tot zondekennis en schuldbelijdenis komen⁷⁾, terwijl wij — wat hetzelfde is — ons verleden herroepen, door onze eigen gekozen zelfstandigheid op te geven en vrij te worden van de wet⁸⁾, keeren wij tot onzen oorsprong terug⁹⁾. Wij wagen het, om ons met Christus te vereenzelvigen, omdat Hij Zich vereenzelvigt met ons. Niet ik meer lgef, maar Christus leeft in mij (Gal. 2:20).

In de acte des geloofs voltrekt zich dus tweerlei. Enerzijds geraken wij hierdoor geheel buiten onszelf, omdat wij onze verkeerde positie verlaten, en tot en in het Woord terug keeren,

waarin wij geschapen zijn. Nostra theologia ponit nos extra nos. (Onze theologie plaatst ons buiten ons zelf.)¹⁰⁾. En aan den anderen kant komen wij op grond hiervan tot ons zelf terug. Want door weer in God te zijn, zijn wij ook weer bij ons zelf. De tweespalt is opgeheven¹¹⁾. En als noodzakelijk gevolg zijn wij ook weer bij onzen naaste. Het eerst afgekeerde en gesloten hart opent zich voor hem. Evenals een moeder niet anders doen kan, dan bij het bed van haar zieke kind wezen, zoo ook kunnen wij ons niet meer aan onze medemenschen onttrekken¹²⁾. Het geloof is restitutio imaginis, herstel van het beeld Gods, en daarmee herstel van verantwoordelijkheid en dus herstel van onze houding tegenover God en menschen¹³⁾.

De christen is dus, volgens Brunner, wel echt een mensch, die heelemaal van standplaats is veranderd. Hij is niet „selbständig” maar „gottstendig”. Hij staat niet in zichzelf, maar in God. Hij leeft niet meer van God weg. Ook niet in wettischen zin naar God toe. Maar hij leeft van God uit. Hij heeft God als 'ware in den rug. Bij alles wat hij verricht, behoeft hij niet eerst tot God te gaan, maar mag hij bij God vandaan komen. Zijn nieuwe leven is een leven in den indicatief, niet in den imperatief; niet in de gebiedende, maar in de aantoonende wijs. Het is niet een wettisch naar God toestreven, maar een geloovig van God uit zijn. Het goede is datgene, wat God doet en niet wat de mensch doet¹⁴⁾. Deze Gott-ständigkeit is ware Selbständigkeit¹⁵⁾.

Brunner gebruikt hierbij ook wel de uitdrukking van verbond. Maar dit moet bij ons geen verkeerde gedachte wekken. Want hij bedoelt hiermee niet, dat God in een verzoende, vriendschappelijke verhouding altijd met ons meeleeft. Doch onder verbond verstaat Brunner, dat God Zijn rechten niet als een blinde natuurmacht op ons laat gelden, maar ons dan pas Zijn eisch stelt, wanneer Hij ons eerst in genade heeft aangesproken. Ons goed-zijn mag het antwoord wezen op het voorafgegang goed-zijn Gods jegens ons. Onze gehoorzaamheid wordt ons niet afgedwongen, maar rust op de dankbare erkenning van wat God voor ons is en van wat Hij voor ons doet¹⁶⁾.

9. Hieruit vloeit van zelf voort, dat het subject uit Brunners sociale ethiek vrij is van alle moraliteit en wettischeheid. Moraal is het surrogaat en het volstrekte misverstand van verantwoordelijkheid¹⁷⁾. Het morele is nog het boze¹⁸⁾. Wettischeheid beteekent onvrijheid¹⁹⁾. Goed is alleen het gebonden-zijn aan God en aan niets anders in de wereld²⁰⁾. Het goede dat ik doen moet, is het goede niet. Want moeten is knechtschap, en knechtschap is zonde. Zoolang ik het goede doen moet, is dit bewijs, dat ik het niet kan. Want als ik het werkelijk kan, moet ik het niet meer. Vrijheid bestaat alleen in de liefde, nooit tegenover een moeten. Zoodra de mensch volledig ziet en kent, hoe boos hij is, is hij 'niet meer²¹⁾.

10. Dat de christen heelemaal van God uit leven mag, is Brunner heilige ernst. Hij ziet hierin zelfs het meest wezenlijk onderscheid tusschen de christelijke religie en het heidendom.²²⁾ Hij wil van plichten, behalve dan die tegenover den naaste, niet weten. Tegenover God of onszelf hebben wij ze niet. Elke cultus, waarin wij rechtstreeks iets

Dezelfde zonde die Paulus reeds in zijn brieven bestraftte, dat men met het eenvoudige Evangelie geen genoeg meer nam, maar een hooger standpunt zocht te bereiken, brak ook nu weer uit.

En dat wel op drieërlei manier.

Of pietistisch door een terugkeer naar goede werken. Of perfectionistisch door een streven naar heilighedsgestalte. Of theosophisch door een staan naar een diepzinniger verstand van de dingen des Koninkrijks.

Die drie karaktertrekken nu hebben ook de irenische kringen ten onzent geteekend, gelijk feitelijk deze kringen dan ook in deze drie stroomingen uiteengaan.

Dr A. KUYPER.

De Heraut, No. 246, 10 Sept. 1882.

aan God geven of voor Hem uitrichten, heeft afgedaan. De Sabbath, als speciaal aan God gewijde dag, is in het Nieuwe Testament afgeschaft. Hij kan op zijn best nog maar als ordemaatregel en paedagogisch tuchtmiddel dienst doen.²³⁾ Ons gebod heeft slechts zin en waarde als nieuwe actualisatie van dat geloof, dat de liefde insluit.²⁴⁾ Vorming en ontplooiing van onze eigen persoonlijkheid is een Grieksch, maar geen christelijk ideaal. Oefening in deugden als zelfbeheersching en zelfverloochening heeft slechts indirecte zedelijke beteekenis, in zover zij ons in staat stelt, des te beter ons werk aan de gemeenschap te doen en onzen dienst aan den naaste te vervullen. Wie overwinnen wil, moet vechten geleerd hebben.²⁵⁾ Het christelijk leven is een leven in de liefde.

Doch daar God als Schepper de bron der liefde is, zelf daarom geen liefde noodig heeft en dus ook van den mensch geen liefde ontvangen kan, laat Hij, die als Schepper Zijn menschenkinderen mint, ons onze liefde op onze medemenschen overdragen.²⁶⁾ De tweede tafel der wet is niets anders dan een nadere verklaring van de eerste. Wie God dienen wil, moet Hem aan Zijn volk dienen. Wie vroom wil zijn, moet liefde en barmhartigheid beoefenen en zich solidair met anderer nood maken. Er bestaat geen liefde tot God, die aan den mensch voorbijgaat, en geen liefde tot den mensch, die aan God voorbij gaat. Want God wil koning over ons zijn in Zijn rijk. Zijn wil is altijd sociale wil, volkswil, wil tot gemeenschap. Daarom is er geen andere godsdienst dan die, welke dienst aan den naaste is. God lief te hebben is hetzelfde als onzen medemens lief te hebben. Religie gaat op in zedelijkheid.²⁷⁾ Gods klësis (roeping) sticht altijd ekklesia of gemeenschap.²⁸⁾ Dan eerst ben ik het subject, dat God van mij hebben wil, wanneer er tusschen mijn naaste en mij niet meer een iets, een idee, een wet, een program of wat ook staat, maar ik hem werkelijk als mensch, als medemens, als persoon en broeder aanneem, tot zijn existentie, zooals deze is en zooals God haar mij geeft, ja zeg²⁹⁾, en ik mij aldus van mijn eigen ik naar zijn ik toekeer en mij zoo overgeef aan de gemeenschap. Slechts in het zijn in de gemeenschap sterft mijn oude ik.³⁰⁾

11. Zelfs gaal Brunner nog een stap verder. Op de vraag, of er zulk een mensch bestaat, die niets anders dan zijn naaste de liefde bewijst, antwoordt hij ja en neen tegelijk.

Aan den eenen kant ontkenst hij dit. Ook de mensch, die christen heet, zondigt nog. Hij is ook een ongeloovige en leeft in afval van Christus.

1) Der Mensch im Widerspruch, 505.
2) Das Gebot und die Ordnungen, 140—142.
3) Der Mensch im Widerspruch, 507.
4) Das Wort Gottes und der moderne Mensch, 29.
5) t.a.p., 30.
6) Der Mensch im Widerspruch, 513.
7) t.a.p., 502.
8) t.a.p., 508.
9) t.a.p., 502.

10) t.a.p., 509.
11) Das Gebot und die Ordnungen, 145.
12) Der Mensch im Widerspruch, 514.
13) t.a.p., 505.
14) Das Gebot und die Ordnungen, 63—64.
15) t.a.p., 161.
16) t.a.p., 40.
17) Der Mensch im Widerspruch, 39—40.
18) Das Gebot und die Ordnungen, 58.
19) t.a.p., 60.
20) t.a.p., 44.
21) t.a.p., 61.
22) t.a.p., 40.

23) t.a.p., 294—295.
24) t.a.p., 297—298.
25) t.a.p., 300—302.
26) Das Wort Gottes und der moderne Mensch, 19.
27) Das Gebot und die Ordnungen, 40—43.
28) t.a.p., 161, 284.
29) t.a.p., 60, 114.
30) t.a.p., 160.

Hij is simul justus et peccator, rechtvaardige en zondaar tegelijk.³¹⁾

Doch indien er enkel ontkennend moest geantwoord, zouden wij louter van een ideaal, en daarmee onzin gesproken hebben. Want een ideaal is wet, en leven bij een ideaal is naar God heen en niet van Hem uit leven. En daarom zegt Brunner anderszits niet minder: zeker, zulk een mensch is er, namelijk overal, waar er geloof is. „Aber Glauben gibt „es“ nicht, sondern Glauben gibt „er“ (K. Barth).“ Het geloof is niet een bezit, maar een daad Gods aan ons.³²⁾

Strikt genomen staat het dus zoo, dat, daar God alleen goed en de mensch zondaar is, het eigenlijke subject van ons goede, sociale handelen alleen door God en Zijn Geest gevormd wordt.³³⁾ En de mensch kan alleen subject zijn, in zooverre hij waarlijk mensch, een nieuwe persoon, is. Mits wij maar goed vasthouden, dat deze nieuwe mensch nooit als een altijd aanwezige grootheid bestaat. Evenmin bestaat er een nieuwe levenskiem of een hebbelijkheid of deugd des geloofs, waardoor wij doorlopend nieuwe menschen zouden kunnen zijn. Burgerlijke deugden kan men voortdurend bezitten; doch geloof kunnen wij slechts telkens opnieuw verkrijgen.³⁴⁾ Het is de hoogste actualiteit; het is de eenige volpersoonlijke daad.³⁵⁾ Het subject van het goede sociale handelen of de nieuwe mensch, bestaat alleen in de actualiteit van het geloof, wanneer God ons in liefde aanspreekt, beslag op ons legt, en wij ons laten nemen en in het doen Gods laten invoegen, en aldus in de gehoorzaamheid des geloofs en in liefde antwoorden op Gods liefde. De nieuwe mensch moet telkens aangedaan, en dan is er ook het vereischte subject.³⁶⁾

12. Volledigheidshalve moet hierbij nog opgemerkt, dat Brunner bij alles wat hij over het subject zegt, uitgaat van den grondregel, dat de mensch niet uit zichzelf, maar alleen uit God te kennen is. Hij kan slechts vanuit het Woord Gods verstaan en begrepen worden.³⁷⁾ Men moet zijn standplaats in de openbaring of het Woord Gods hebben, om over den mensch, om wien het hier als subject in de ethiek gaat, een behoorlijk woord te kunnen spreken.³⁸⁾ Zelfs moet men op het moment van de geloofsbeslissing verkeerden, om het te kunnen doen. Maar van deze actuele geloofsdaad is dan toch de kennis van den werkelijken mensch een integreerend bestanddeel.³⁹⁾

E. D. KRAAN.

31) Der Mensch im Widerspruch, 512.

32) Das Gebot und die Ordnungen, 66-67.

33) t.a.p., 136.

34) t.a.p., 168.

35) t.a.p., 144.

36) t.a.p., 41, 145.

37) Das Wort Gottes und der moderne Mensch, 14.

38) Der Mensch im Widerspruch, 52.

39) t.a.p., 499-501.

UIT DE SCHRIFT

In dit leven den eeuwigen Sabbath aanvangen

Er blijft dan een rust over voor het volk van God.

Hebreë 4:9.

Een der meest-geliefkoosde woorden der Heilige Schrift.

Een echt woord voor de toekomst.

Een troostwoord in uren van afscheid en dagen van rouw en droefheid.

Een gepast woord voor overlijdens-advertenties en grafzerken.

En toch...

Wat wordt dit woord eenzijdig verstaan en toegepast, wanneer het alleen in verband wordt gebracht met sterfkamer en kerkhof en hierna-maals.

Zeker, het is een mooie gedachte op zichzelf, welke men als sterfstroost in dit Schriftwoord vindt.

Een gedachte, die er ook wel in opgesloten ligt: daar is en blijft een rust over voor Gods kinderen, wier leven Christus was, en wier sterven daarom gewin is; zij komen immers als moede pelgrims thuis, en gaan met vreugd het Huis des Vaders in, en vinden eeuwige rust in de woning, hun daar bereid.

Alleen maar: deze gedachte ligt slechts heel verwijderd in onzen tekst opgesloten.

Want dit woord is geen toekomstwoord, doch een woord voor het HEDEN.

't Gaat hier niet over een rust, welke ginds in de eeuwigheid pas genoten wordt, maar reeds hier, in den tijd.

En daarom moeten wij dit woord leeren zien niet als een sterfensbelofte in de eerste plaats, maar als een levensbelofte.

Het verband wijst daar heel duidelijk op. Immers, vers 9 is de slotsom op een betoog, door den schrijver van dezen brief gehouden.

Dat betoog heeft dezen gang:

aan de Israëlieten, die in het Woord des HEEREN geloofden en op Zijn beloften vertrouwden, wilde God schenken den intocht in het Beloofde Land: Hij deed hen tot de „rust“ ingaan, na de vermoedenissen der omzwervingen in de woestijn.

Welnu, achter dat ingaan in de „rust“ van Kanaän ligt een groote gedachte Gods:

het ingaan in de rust-van-de-zonde.

Dat is: Sabbaths-heerlijkheid.

Gelijk de HEERE na de werken van Zijn schep-pen op den zevenden dag rustte (d.w.z. al Zijn werken ophief tot Zijn eer en genieting), en daarmee Zijn Sabbath, den „eeuwigen“ begon —

zoo wil Hij ook de „rust in Kanaän“ afbeelding doen zijn van de hoogere rust, welke de zondige mensch door Christus verkrijgen kan, de „Sabbathsrust“, de eeuwige vreugde van den werkelijken Sabbath Gods.

Het woord, dat het oorspronkelijk heeft in dit negende vers, bewijst dat voldoende:

wanneer in de vorige verzen „rust“ of „rusten“ staat, was er steeds 't zelfde Grieksche woord gebezigd — maar hier kiest de schrijver opeens een ander woord voor rust, en wel het woord „sabbathismos“, dat van Sabbath is afgeleid, en sabbathsrust beteekent.

Zoo doet dit woord aan het vierde gebod denken en wil het aanduiden:

het rusten van de zonde — het bezitten van vrede-met-God — het genieten van den voorsmaak der eeuwige vreugde.

Ziet ge nu wel, dat het een echt LEVENSWOORD is?

Een woord voor vandaag? Een woord voor onzen arbeid van heden, onzen strijd elken dag, onze moeiten nu, onze vreugde, onze zorg, onze tegenspoed, waarin God ons HEDEN plaatst?

Welk een kracht gaat er zoo van dit woord uit, niet alleen voor bedroefden bij een sterfbed, en weenenden op hun kerkhofgang —

maar voor ieder, die in het volle leven staat, en weet, dat dit leven geen vrede is alhier, geen wapenstilstand vragen, maar dat het is: de krijgsmanier tot in Gods handen dragen!

Er blijft dan een rust over voor het volk van God.

O, dit woord is een gids tot Jezus!

Tot Hem, Die de groote Sabbaths-gedachte in volkomenheid gegrepen en vervuld heeft, om onzentwil.

Tot Hem, Die in Zijn lijdens- en stervensgang alle dagen naar den Sabbath Gods heenbouwde, al gaat het dan met Hem al dieper de onrust der helse versmaadheid in.

Tot Hem, Die in beginsel den eeuwigen Sabbath doet aanvangen in het hart en in het leven van allen, die in Hem hun Zaligmaker en Koning hebben gevonden.

Want zij leeren de rust Gods kennen.

Zij leeren rusten van hun booze werken.

Zij laten den Geest in hun harten wonen en arbeiden.

En zoo wordt het vrede in hun hart.

Zoo raken de zoomen van den eeuwigen Sabbath hun leven aan.

Zoo werkt de kracht van Christus in hen door.

Zoo juichen zij, in hun LEVEN, over de heerlijkheid van dit woord.

En, als zij STERVEN, weten zij, dat niet dan pas de rust Gods begint, maar dat zij voller, dieper, heerlijker wordt, dat zij tot volmaakt-hed uitgroeit.

Ja, in leven en in sterven leeren zij het genot verstaan van het Sabbathslied:

„Ik zal met vreugd in 't Huis des HEEREN gaan,
Om daar met lof Uw grooten Naam te danken!“
J. SMELIK.

KERKELUK LEVEN

Tusschen interventie en non-interventie. (III.)

Eén van de weinige punten, waarin Dr Steen zakelijke kwesties aan de orde stelt, raakt de vraag, of ik gelijk had, toen ik opmerkte („Ref.“ 5 Febr. 37), dat men op Prof. Vollenhoven's bezwaar tegen het aanwenden van het substantiebegrip, óók in andere gevallen dan wanneer het gaat over God, in den aanval der hoogleraren Kuiper en Hepp een offensief geopend heeft, dat niet het geduld betoonde, dat indertijd tegenover Prof. Dr J. Woltjer aan den dag gelegd is. Het was Prof. Woltjer, die indertijd in een wetenschappelijke samenkomst der V.U. betoogde, dat, strikt genomen, alleen God substantie heeten kon. Dr Steen gaat nu doorredeneeren over Prof. Woltjer, alsof diens meening (inzake de materie) mij verder zou interesseeren. Daarin vergist hij zich evenwel; en wie mijn artikel van 5 Febr. nog eens naleest, zal zien, dat ik me van elke beoordeeling van Woltjers standpunt onthield. Slechts hierop wees ik: Woltjer verklaarde: op christelijk standpunt is er maar één ware substantie: God. Men aanvaardde dat, zonder den spreker te verketteren. Later trekken Woltjers leerlingen daarvan

de consequentie, die Woltjer in zijn terminologie niet getrokken heeft; en dan komt er een vonnis, dat verzuimt, met dit allesbeheerschende gezichtspunt te rekenen.

Dr Steen laat dit kardinale punt geheel onvermeld; hetgeen me niet juist schijnt, als men de sfeer wil helpen zuiveren. Hij meent, dat het bij Woltjer niet, doch bij Vollenhoven e.s. wel gaat over wat Dr Steen noemt: „creatuurlijke substantie“. Maar dat bewijst alleen maar, dat Dr Steen de rede, en het debat er over niet gelezen, of niet goed verwerkt heeft. In een noot geef ik uit het debat enkele bijzonderheden¹⁾.

De vraag is niet, hoe iemand zelf denkt over de mogelijkheid van een wetenschappelijke verkeerstaal, die het woord „substantie“ zou kunnen hanteeren op de manier van Prof. Vollenhoven. De kwestie is in de door Prof. Kuiper en Prof. Hepp geschapen situatie alleen: mag men eenige uitspraak van Prof. Vollenhoven over de substantialiteit van „ziel“ of „hart“ losmaken van zijn algemeene opmerkingen inzake het substantiebegrip, die overeenkomen met Woltjers hierboven gemelde uitspraak? Is dat rechtvaardig? Ik antwoordde, en houd vol: neen; en het is gevaarlijk, als men ten overstaan van Dr G. H. Kersten en zijn copieeleveranciers (b.v. Dr H. W. v. d. Vaart Smit) het toch maar doet.

Een reformatie van het wetenschappelijk spraakgebruik (ook inzake het substantiebegrip) moge nog zoo moeilijk zijn, wie er voor pleit, verdient toch gehoor. Want feit is, dat ook bij onze vaders het substantiebegrip onophoudelijk moeilijkheden opleverde, en dat het gebruikt is — tot in een gereformeerde belijdenis toe, (de Fransche, inzake het eten van de substantie van Christus' lichaam) op een manier, die vandaag niemand meer zou aandurven, n'en déplaise de chirurg der oorspronkelijkheidszieken.

Men moet zich toch wel verwonderen over de naïveteit dergenen, die de suggestie voeden, als hadden de vaders een geldend substantiebegrip en als gingen nu de zonen à la Vollenhoven de jas der vaders ruw-weg „opentornen“. Ik zou den dominee wel eens willen zien, die anno 1937 de gemeente verkondigt, dat Christus' menschelijke natuur door de kracht des Heiligen Geestes geformeerd is uit het bloed en de substantie alleen van Maria. En ik zou dien dominee wel eens willen hooren vechten tegen de dweepers (de „fanatici“), die het dogma opwerpen, dat Christus' vleesch niet uit de substantie van Maria, doch uit een zaad in den hemel, oftewel de substantie des Vaders, om andere van zulke „dogma's“ nu maar verder ongenoemd te laten, zou zijn geformeerd. Ik vermoed, dat wij zulk een dominee niet te hooren zullen krijgen. Toch waren dat de kwesties der vaders. Voor den voet weg — men kan er veel meer vinden — kies ik een voorbeeld uit J. H. Heidegger, (Medulla Theol., lib. II, Figuri, Gessner, 1714).

Ook in het debat met de wederdoopers heeft het substantiebegrip den vaders heel wat moeite bezorgd. Men leze maar eens de werken van Faulkellus, den opsteller van ons „Kort Begrip der Christelijke Religie“, één uit de vele, die men hier voor het grijpen heeft²⁾.

Dr Steen heeft met zijn opmerking inzake Prof. Woltjer en inzake Prof. Vollenhoven het debat niet verhelderd, doch vertroebeld. Hij ziet de problemen veel te smal, en wil binden, waar nog niemand gebonden heeft.

K. S.

1) Prof. Geesink meent, dat „het substantiebegrip van Aristoteles door te veel bezwaren gedrukt is, om waarschijnlijk te kunnen zijn“ (10). Hij slaat een oplossing van de door Prof. Woltjer besproken kwestie voor in diër voege, dat „wij voor ons denken houden het begrip van 'substantie' als 'substraat van kracht', als 'causa secunda' (tweede oorzaak), waarin God, krachtens Zijn immanentie, als 'causa prima' werkt; en hij meent, dat wij op die manier „ontgaan het gevaar zoowel van materialisme als van spiritualisme“ (12).

Prof. Bavink wees zijnerzijds op het feit, dat Prof. Woltjer (de referent) in z'n referaat de term 'kracht' had afgewisseld met 'krachtsubstantie', „om aan te wijzen, dat die kracht reëel bezit. „Wanneer iemand bezwaar er tegen heeft, de materie in kracht op te lossen“, — aldus Prof. Woltjer — „mag hij ook van 'substantie' spreken, want daardoor krijgen wij beter de gedachte, dat die kracht reëel en objectief bestaat“ (13). Nu meent Prof. Bavink, „dat de Christelijke Wereldbeschouwing“... „een substantieel onderscheid tusschen beide (d.w.z. tusschen 'krachten' en 'stoffen') aanneemt“ (15). De „electronen van den tegenwoordigen tijd worden nog meest als substantie opgevat“ (zoo constateert Prof. Bavink, 16). Zijns inziens is de referent „er niet af met het verwerpen van het begrip substantie, want al zou hij dat begrip verwerpen op het gebied van de stoffelijke wereld, dan heeft hij het nog niet verworpen op het gebied van de geestelijke wezens“ (18). „Als men de bedenking maakt: substantie is zulk een moeilijk begrip, dan is het antwoord: zeker, maar toch niet moeilijker dan kracht en stof. Wij staan bij kracht en stof, substantie, wezen en eigenschappen en het verband tusschen die alle voor een mysterie“ (18/19). „Neem alleen kracht, en er komt niets uit voort; neem alleen stof en er komt evenmin iets uit voort; maar neem beide te zamen, sluit een huwelijk tusschen idee en substraat, tusschen kracht en substantie, zoowel op het gebied van de natuur als van den geest, dan wordt dat een rijke synthese, die hier op aarde haar hoogsten vorm ontvangt in de vereeniging van ziel en lichaam en voorts ook in het huwelijk van man en vrouw“ (19).

De Sikkel komt tot deze conclusie, „dat wij tot een formulering van het wezen der materie moeten komen, die de eigen substantie van die materie beschrijft, en die de materiele kracht als werking van het wezen der materie laat uitkomen“ (22).

Dr Wielenga merkt op: „wanneer het gezichtspunt, dat Prof. Woltjer hier opent, en het beginsel, dat hij hier poneert, veld winnen in onze kringen, dan krijgen wij een omkeering in onze Christelijke wereldbeschouwing“ (23).

Prof. Woltjer, de debaters beantwoordende, merkt op: „Er is gewezen op mijn uitdrukking „krachtsubstantie“. Ik heb duidelijk uiteengezet, wat ik in dit geval onder substantie versta. Ik heb mij daarbij niet bezig gehouden met de beschouwingen, die overgeleverd zijn over „substantie“ vooral op theologisch gebied. We zien allen, dat op dit gebied de kwestie van de substantie vooral in verband met het Avondmaal enz. een zeer belangrijke is. Maar wanneer ik nu spreek over stof, en in dit verband gebruik het woord substantie, dan behoeft ik m.i. niet na te gaan den gedachtengang, dien

de filosofie de opvatting laatste is na „krachtsubstantie“ bestaat uit zeggen, dat de groote „zake“ (48/49) 2) Enkele gesprekken in „Vlaamsche Menno Si worden gelij tot Cana is: anderinghe kells, Babe Jaques On niet meer zende „dat Christo niet in he die mensche maer een is gheweest Desclive J. Sone Gods ende sub kribben... weest een C alle dinck v (H. Faulkel Maer hij sone genaem door die we ende bloedt substant aengact, gh Menscheydt niet yrt de want dan w lehova, ofte Wed. Erven

„Rational Reeds he goede reder postatisch“ van Christu heeten; en worden ve niet houdb op ondersc ren, dat „a ook wel w eerste woo stase, het t tweeden Pe Er is noq zeer binden De gerefor lijke ver statisch in Christus soonlijke „homo-h val van li vereenigd, opvatting b geleerdheid, haaldelijk Wat nu „stase heeft typeeren al Men kan w mist. Het re boek, de Sy Prof. Hepp zoo hebben. (geen eigt voorbij, war Wegens t hier af,

1) „Quaestiones hypostaticae“ J. H. Alsted theologiae t Couradi Eifr

JAN ZWA

Wanneer van dankb aan ons v van dadelij polemische diensten be de kunst“ scherper da beruchte le nimmer ver dat wij alle timmers van vaders lan leid uit 1 C bank, den r Jan Zwart h werd hij ve voorrecht me gastheeren a handen ove ik zag een vallen in de door de gei voor bewar hij het Calv die van nie den, met nar gericht zijn